

БУТКАЛЮК К.О.

ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РИНКУ ПРАЦІ

В умовах ринкової економіки діяльність товаровиробників, які будують свої відносини з найманими працівниками, виходячи з комерційних цілей, інтересів та економічної кон'юнктури спрямовує не державний план, а ринок. Найважливішою функцією держави в такій ситуації є активний вплив на сферу трудових відносин.

В ринкових умовах держава повинна досить мистецьки використати цілий спектр засобів регулювання. Пакет їх досить хрестоматійний. Це: структурно-інвестиційна політика, бюджетна, соціальна, податкова, виробничо-кон'юнктурна, кредитна, цінова, зовнішньоекономічна.

Та чи інша модель ринкової економіки, чи більш ліберальна, наприклад, американська, чи японська або скандинавська з більш високим рівнем державного регулювання, визначає лише ступінь втручання держави в підприємницьку сферу, але жодна не звільняє державу від регулятивних ("дирижистських") функцій і обов'язків.

Арсенал вживаних державою засобів впливу включає методи регулювання зайнятості, які в найзагальнішому плані поділяють на прямі і непрямі. У структурі прямих методів важлива роль належить розробці стратегічних прогнозів і програм зайнятості, що дозволяє державі через відповідні інститути впливати на співвідношення попиту і пропозиції праці на макро- і мікрорівні.

Суть макроекономічного прогнозування в нових економічних умовах зводиться до вияву і наукового передбачення основних закономірностей та тенденцій у сфері зайнятості; вивчення та завбачення загальної спрямованості змін пропозиції праці, її попиту і чинників, що впливатимуть на їх зміну; розробки концепції зайнятості і варіантів прогнозу зайнятості населення на перспективу; обґрунтування моделі майбутнього стану ринку праці. Це досить актуальні завдання і разом з тим найслабша ланка в діяльності державної служби зайнятості.

Прогноз безпосередньо не вирішує проблем періоду, оскільки не передбачає прямого впливу на нього, проте є інструментом впливу і дозволяє передбачити характер та напрям зміни процесів, розробити в зв'язку з цим рішення, що мають практичне значення.

Традиційна методологія макро- та мікроекономічного прогнозування зайнятості населення потребує глибокого критичного наукового аналізу з метою вияву позитивних моментів, які варто використати в нових економічних умовах та негативних, яких треба уникнути.

Традиційні прогнози населення та працересурсної його частини на перспективу були представлені з позицій кількості, а якісний аспект ігнорувався. При розрахунках чисельності населення та працересурсного потенціалу акцент робився на очікувані структурні зрушення в економіці, а можливий взаємозв'язок динаміки населення з можливими змінами в соціально-економічних умовах розвитку економіки до уваги не брався. Саме цим пояснюється екстраполяційно-консервативний характер прогнозів, що автоматично переносили на перспективу основні тенденції, які сформувалися в минулому. В силу цього прогнозні оцінки структури зайнятості, потреби в ресурсах праці, оцінка міграційних процесів тощо носили відомчий підхід, відірваний від реальних економічних процесів та інтересів.

В новій економічній ситуації теоретична база прогнозування має бути перебудована, що підтверджується практикою розвинених країн, де фундаментом методології прогнозування є теорія циклічного розвитку. Використання теорії стохастичності на базі статистичних закономірностей при розробці макро-та мікроекономічних прогнозів дає можливість перейти від екстраполяційного до наукового прогнозування з урахуванням коефіцієнтів кореляції між циклами, що з високою точністю дозволяє передбачити перспективи і тенденції розвитку виробництва та зайнятості².

Традиційна методологія прогнозування зайнятості в силу ігнорування існування ринку праці в умовах адміністративно-командної системи господарювання не передбачала розробку прогнозу його розвитку. Тому в нових соціально-економічних умовах розвитку суспільства це одне з важливих завдань науки і практики.

Труднощі прогнозування, як процесу формування прогнозу, пов'язані зі складністю ринків праці, які формуються на різних ієрархічних рівнях, їх структурованістю, тощо. В силу цього розробка загального прогнозу ринку праці повинна здійснюватися на основі більш часткових прогнозів розвитку працересурсного потенціалу регіону, майбутнього розвитку сфер прикладання праці, масштабів вивільнення і працевлаштування працездатного населення і відповідно можливих обсягів та рівня безробіття, обсягів підготовки і перепідготовки працюючих тощо, а також включати прогнозні напрями сприяння зайнятості і соціальної підтримки незайнятого населення.

Стрижнем усіх видів прогнозів (довгострокового, середньострокового та поточного) є наукове передбачення сукупного попиту на працю і пропозиції праці залежно від кон'юнктури ринку та науково-технічного прогресу (НТП), які генерують глибокі зміни щодо пропозиції праці, особливо її якісного зрізу. Виступаючи важливою детермінантою НТП змінює потреби у праці, зокрема зменшує потребу живої праці, скорочує попит на працю одних професій та стимулює потребу інших, адекватних досягнутому технічному рівню виробництва. При цьому виникають диспропорції в професійно-кваліфікаційній структурі попиту і пропозиції праці, які порушують рівновагу на ринку праці, спричиняють нераціональне використання працересурсного потенціалу. Це в свою чергу вимагає синхронізації дій на стадії формування ресурсів праці з урахуванням перспективних змін у технічній перебудові виробництва.

В цьому аспекті прогнози виступають інструментом впливу на досягнення збалансованості якісних та кількісних параметрів працересурсного потенціалу з потребами виробництва.

Акцентування уваги на цьому зумовлено тим, що невідповідність у працюючих кваліфікації, яку пред'являють робочі місця веде до структурного безробіття, яке важко піддається регулятивному впливу.

При складанні прогнозу особлива увага надається новим сферам прикладання праці, контролю за рухом робочих місць (їх формуванням і вибуттям), а також використанню гнучких форм організації праці і нових способів регулювання трудових відносин. В силу цього ефективність прогнозу забезпечується наскрізним прогнозуванням по всьому технологічному ланцюгу, починаючи від передбачення тенденцій у соціально-демографічній структурі населення, зміни поколінь працюючих, можливою появою нових професій, революцією в галузі освіти.

Важливим аспектом прогнозування є передбачення змін у сфері використання працересурсного потенціалу, зумовлених змінами в економічній базі суспільства. Сьогодні у сфері використання працересурсного потенціалу і зайнятості спостерігаються певні коливання, зумовлені різними умовами праці, рівнем доходів, конкуренцією на ринку тощо. Зниження ефективності суспільного виробництва і відсутність мотивації до праці ініціюють пошук сфер зайнятості з більш високими доходами та кращими можливостями для самореалізації. Тому особливістю сучасного етапу розвитку економіки (циклу) є зниження зайнятості (рецесія ділової активності) в державному секторі економіки і збільшення (фаза піднесення) у ринковому. В результаті відбувається інтенсифікація міжсекторного перерозподілу праці (робочої сили). При цьому кількість працюючих, яка може бути поглинута недержавним сектором економіки внаслідок його нерозвинутості зумовить появу фрикційного безробіття.

В силу цього роль прогнозів активізується, а методологія прогнозування використання працересурсного потенціалу повинна базуватися на кількісному вияві і передбаченні динаміки зайнятості в різних секторах економіки, виходячи з циклічних коливань її розвитку.

Визнання в умовах ринку території в ролі головної ланки відтворювальних процесів вимагає здійснення системи економічних, організаційних та правових заходів щодо регулювання зайнятості і практично ставить завдання створення регіонального механізму формування та розвитку ринку праці. Тому поряд з макроекономічними прогнозами здійснюється розробка мікроекономічних прогнозів, тобто сценаріїв розвитку регіональних ринків праці з урахуванням

істотних територіальних відмін в рівнях зайнятості, професійно-кваліфікаційних та освітніх характеристиках працюючих, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відмінностях в темпах і ефективності економічних перетворень.

Будь-який регіональний прогноз, як і макроекономічний, має базуватися на зіставленні змін явищ. Тому у процесі прогнозування використовується триєдина часова система аналізу явищ, що мали місце в минулому, спостерігаються в теперішньому періоді та передбачаються в майбутньому.

Аналіз минулого дає змогу встановити сталі тенденції зміни природного середовища, а також найголовніші соціально-економічні тенденції розвитку регіону. Розгляд явищ у теперішньому часі зводиться до оцінки сучасного стану регіону. При прогнозуванні на майбутнє насамперед важливо врахувати можливості забезпечення потреб регіону в ресурсах³.

З огляду на це при прогнозуванні процесів формування та розвитку регіональних ринків праці важливе значення має:

- вияв і аналіз сформованих закономірностей і тенденцій зайнятості населення;
- оцінка поводження цих тенденцій в прогнозному періоді і врахування їх позитивних та негативних наслідків;
- передбачення нових економічних ситуацій, нових проблем, що потребують вирішення;
- вияв можливих альтернатив розвитку попиту і пропозиції праці в перспективі;
- накопичення інформації для всебічного обґрунтування засобів активного впливу на регіональний ринок праці.

Реалізація на практиці сформульованих проблем щодо прогнозу розвитку ринків праці, вимагає вирішення таких важливих завдань:

- а) відбору і аналізу системи показників розвитку ринку праці;
- б) обґрунтування послідовності (логіки) прогнозування;
- в) вибору методів прогнозування.

А. Для прогнозу розвитку регіонального ринку праці варто розрахувати такі показники, як загальна чисельність населення, що вийде на ринок праці в перспективі і чисельність безробітних, а також передбачити розподіл незайнятого населення по легалізованих каналах: чисельність працевлаштованих через служби зайнятості, чисельність направлених на професійне навчання і перенавчання; чисельність оформлених на дострокову пенсію; чисельність знятих з обліку в службі зайнятості з інших причин.

При розрахунках загальної величини пропозиції праці (робочої сили) на ринку праці на перспективу слід врахувати, що її формують особи, які шукають роботу на початок прогнозного періоду і протягом прогнозного періоду. До них відносяться: вивільнені працюючі; звільнені з причин плинності і в зв'язку з закінченням строку договору; випускники шкіл, професійно-технічних училищ, технікумів, вузів; особи, що прибули в регіон з інших регіонів; особи, що виходять на ринок праці з особистого підсобного господарства (ОПГ)⁴.

Б. Всю сукупність прогнозних розрахунків, спрямованих на вирішення поставлених завдань прогнозування регіональних ринків праці, пропонується розділити на п'ять етапів.

Перший етап - демографічний прогноз. Його завдання - врахування чинників зміни природного та механічного руху населення і одержання інформації про

чисельність населення, його статеві-вікову структуру і відповідно про чисельність працересурсного потенціалу в межах конкретного регіону.

Другий етап -територіально-галузевий прогноз пропозиції праці, а точніше – це прогнозний баланс трудових ресурсів, який складається з урахуванням динаміки чисельності трудових ресурсів, їх статі-вікової структури і розподілу між сферами прикладання праці та галузями господарства, а також за формами зайнятості незайнятості.

Оскільки пропозиція праці (робочої сили) характеризується чисельністю осіб, які потребують працевлаштування, і складається за рахунок трьох основних джерел: соціально-демографічного (випускники різних учбових закладів, які вперше вступають в трудову діяльність), соціального (з домашнього господарства) і економічного (вивільнення з галузей), то в прогнозі пропозиції праці варто використати відповідні територіально-галузеві прогнози джерел її формування.

Розрахунок чисельності пропозиції праці (робочої сили) на ринку праці в прогнозному періоді - винятково складне завдання і обумовлене низкою причин. По-перше, відсутня необхідна інформація, по-друге, не розробляються комплексні прогнози соціально-економічного розвитку регіонів загалом, по-третє, економічна криза обумовлює нестабільність багатьох соціально-економічних процесів. В результаті цього досить важко визначити параметри вивільнення працюючих і їх звільнення. Не легко оцінити перспективні потреби в роботі випускників шкіл і професійно-технічних училищ, коли збільшується їх відтік в неформальну зайнятість. Складно розрахувати потреби в роботі населення, яке мігрує, а також рух (обіг) осіб працездатного віку в умовах добровільної незайнятості.

Третій етап - територіально- галузевий прогноз попиту на працю, який повинен виходити з оцінки капіталовкладень, націлених на створення робочих місць, урахування процесів ліквідації збиткових робочих місць, закриття підприємств у зв'язку з реконструкцією, розукрупненням і перепрофілюванням, заходів щодо роздержавлення і приватизації господарських об'єктів.

Четвертий етап – загальний прогноз розвитку регіонального ринку праці. Основне його завдання - урахування чинників формування ринку праці, визначення обсягів, структури і співвідношення попиту і пропозиції праці, розрахунок безробіття. Для розрахунку чисельності безробітних використовується методика складання балансу рухомості трудових ресурсів. Кількість безробітних розраховується на кінець відповідного періоду як сума зареєстрованих на його початок, з приростом пропозиції праці (робочої сили), за мінусом приросту сукупного попиту на працю (робочої сили).

П'ятий етап передбачає розробку основних прогнозних напрямів сприяння зайнятості і соціальної підтримки незайнятого населення.

Оцінку розвитку ринку праці на перспективу потрібно проводити на основі таких підходів як:

- описативного, тобто на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків, які встановлюються між обсягами капіталовкладень і формуванням нових та реконструкцією існуючих робочих місць; спадом виробництва і скороченням місць прикладання праці (робочих місць); приватизацією підприємств і кількістю вивільнених; розвитком системи підготовки кадрів і кількістю підготовлених тощо;
- нормативного, який виходить з визначеної мети - мінімізації рівня безробіття, забезпечення умов для підвищення мобільності населення, ефективного розподілу працюючих за секторами та галузями економіки тощо;

- ретроспективного як способу розгляду сучасних подій з допомогою вивчення минулого з метою вияву в ньому сучасних тенденцій;

Від підходів до прогнозування і видів прогнозів розвитку ринків праці залежить і вибір методів прогнозування.

1. Симоненко Н. Балансовый метод в рамках индикативного планирования.- Экономист. - 1993. - №10. – С. 24 - 31. - С. 26. 2. Пітюлич М. І. Територіальна організація зайнятості та механізм її регулювання. Автореферат дисертації на здобуття ступеня доктора економічних наук. – Львів, 1994. – с. 16. 3. Стеченко Д. М. Системно-прогнозний підхід у розв'язанні проблем регіонального розвитку. Економічна та соціальна географія. Вип. 47. – К., 1995. – С. 3 – 7. – С. 3. 4. Буткалюк Е. Е., Грачева Е. А., Демьяненко И. В. Прогнозирование становления рынка труда на селе. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции “АПК: рыночные отношения, приватизация, формы хозяйствования”. Ставрополь. - 1991. - С. 45 - 47. - С. 46. 5. Шаленко М. Досвід прогнозування зайнятості на ринку праці в перехідний період: втрачені ілюзії та перспективи.- Економіка України.- 1992.-№3.- С. 17 - 26.